

Хрімлі О. Г.,
кандидат юридичних наук,
докторант сектору проблем реалізації господарського законодавства
Інституту економіко-правових досліджень
Національної академії наук України

ТРЕТЕЙСЬКИЙ СУД ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ ПРАВ ІНВЕСТОРІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація. Автором проаналізовано теоретико-правову основу інституту третейського суду та зазначено, що третейський розгляд є законодавчо-договірною формою захисту прав інвесторів у сфері господарювання; міжнародний комерційний арбітраж і третейський суд є різновидами третейського розгляду; існуюча модель третейського судочинства як досудової правової процедури дозволяє інвестору до звернення до суду вирішити існуючі розбіжності з контрагентом; доцільно законодавчо передбачити, що рішення третейського суду є обов'язковим для виконання і закріпити цю норму права у ст. 55 Закону України «Про третейські суди».

Ключові слова: третейський розгляд, законодавчо-договірна форма, міжнародний комерційний арбітраж, третейський суд, захист прав інвесторів у сфері господарювання.

Постановка проблеми. Аналіз законодавства України про інвестиційну діяльність демонструє, що законодавець для інвесторів передбачає такі форми захисту прав у сфері господарювання, як: судовий розгляд судами України, розгляд третейським судом або в Україні, або за кордоном. Тобто можливість застосування такої форми захисту прав інвесторів, як третейський розгляд, передбачена інвестиційним законодавством України.

Третейський розгляд в Україні врегульовано наступними законодавчими актами: Закон України «Про третейські суди» [1] та Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [2]. Крім того, питання, пов'язані зі зверненням до третейського суду, а також виконанням рішення цього органу, регулюється цілою низкою нормативно-правових актів: Господарським процесуальним кодексом України [3], Цивільним процесуальним кодексом України [4], Законами України: «Про виконавче провадження» [5], «Про інвестиційну діяльність» [6], «Про режим іноземного інвестування» [7]. Третейський розгляд згідно законодавства України може здійснювати третейський суд або міжнародний комерційний арбітраж. Цей інститут має багатовікову історію і поширений практично в усіх країнах світу. Так, наприклад, «третейський суд (арбітраж) розповсюджений у всіх країнах ЄС. Зокрема, Лондонський міжнародний арбітражний суд (LCIA), створений у 1892 р., розглядає спори, що мають як національний, так і міжнародний характер. У Швеції активно діє Арбітражний суд при Торговельній Палаті Стокгольма (ASCC Institute), що розглядає, у тому числі, і зовнішньоекономічні спори. У Німеччині діє більше 300 третейських судів, які вирішують спори, пов'язані з банківськими, медичними порушеннями, страхуванням, будівництвом і питаннями трудового права» [8].

Мета цієї статті – проаналізувати теоретико-правову основу інституту третейського суду як форми захисту прав інвес-

торів у сфері господарювання та запропонувати зміни до законодавства, які дозволять удосконалити цей правовий інститут.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відзначав І.С. Енгельман, третейський суд за самою назвою є судом третьої особи, обраною сторонами для вирішення спору. Його влада ґрунтується не на загальному законі, а на договірних засадах, на волі приватних осіб, які, вільно та самостійно розпоряджаючись власними цивільними правовими відносинами, мають повне право передати вирішення спорів, що виникли, обраним ними за взаємною згодою суддям, визначаючи при цьому й ті норми, на яких спір має бути вирішено [9, с. 405].

Незважаючи на «недержавний» статус третейського суду, в юридичній літературі зазначається, що функція, яка виконується третейськими судами (мається на увазі захист порушених чи оспорюваних цивільних прав шляхом вирішення спорів, які передаються на їх розгляд) має, серед іншого, і публічно-правовий аспект [10, с. 64–65].

На думку О.О. Кота, третейський суд можна розглядати як своєрідний «квасисуд», який, з одного боку, як і державні суди, виконує функцію захисту цивільних прав, а з іншого – не здійснює правосуддя як функції держави [11, с. 71].

С.В. Балух відмічає, що третейський розгляд, що має на меті винесення обов'язкового для сторін спору рішення на підставі відповідної правозастосовної діяльності третейського суду, можливо віднести до позасудових юрисдикційних форм захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних і юридичних осіб у приватноправовій сфері. Тобто щодо державного судочинства третейський розгляд, що здійснюється в Україні третейськими судами та міжнародним комерційним арбітражем, виступає альтернативною юрисдикційною формою захисту» [12, с. 163].

С.О. Короєд зазначає, що проблема третейського судочинства пов'язана передусім із питаннями оскарження рішень третейських судів, що свого часу було досить актуальним у зв'язку з їх зловживаннями під час ухвалення рішень всупереч нормам чинного законодавства [13, с. 64]. У зв'язку з цим доцільно відмітити, що в Узагальненні Верховного Суду України щодо практики застосування судами Закону України «Про третейські суди» зазначається, що в Україні внаслідок недосконалості законодавчої бази впровадження і діяльність третейських судів не лише не дають позитивних результатів, а й призводять до виникнення значних ускладнень. Причому не можна стверджувати, що ці проблеми належать до сфери суто третейського розгляду справ. Оскільки питання виконання та оскарження рішення третейського суду нерозривно пов'язані з відповідним зверненням до державного суду, то практично всі проблеми, пов'язані з третейським розглядом справ, стають актуальними і для судів. Крім того, до них додаються проблеми, що виникають при здійсненні судами своїх власних функцій [14].

Для більш детального дослідження цього питання необхідно проаналізувати законодавство України про третейські суди. Згідно ст. 1 Закону України «Про третейські суди» до третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. У ст. 6 Закону України «Про третейські суди» встановлено, що третейські суди можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком: 1) справ у спорах про визнання недійсними нормативно-правових актів; 2) справ у спорах, що виникають під час укладення, зміни, розірвання та виконання господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб; 3) справ, пов'язаних з державною таємницею; 4) справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають зі шлюбних контрактів (договорів); 5) справ про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом; 6) справ, однією зі сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт під час здійснення ним владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, державна установа чи організація, казенне підприємство; 7) справ у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки; 8) справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення; 9) справ у спорах, що виникають із трудових відносин; 10) справ, що виникають із корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, пов'язаних зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цих товариств; 11) інших справ, які відповідно до закону підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України; 12) справ, коли хоча б одна зі сторін спору є нерезидентом України; 13) справ, за результатами розгляду яких виконання рішення третейського суду потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами та іншими суб'єктами під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень; 14) справ у спорах щодо захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку (кредитної спілки).

Ст. 5 Закону України «Про третейські суди» передбачає, що спір може бути переданий на розгляд третейського суду за наявності між сторонами третейської угоди, яка відповідає вимогам зазначеного Закону. Спір може бути переданий на вирішення третейського суду до прийняття компетентним судом рішення у спорі між тими ж сторонами, з того ж предмета і з тих самих підстав.

Аналіз теоретичних наробок та законодавства України дозволяє стверджувати, що третейський розгляд справи можливий за дотримання наступних умов у сукупності:

- наявність між сторонами третейської угоди, яка може бути укладена у вигляді третейського застереження в договорі, контракті або у вигляді окремої письмової угоди;

- справа повинна виникати із цивільних та господарських правовідносин, за винятком, встановленим Законом України «Про третейські суди»;

- неприйняте компетентним судом рішення у спорі між тими ж сторонами, з того ж предмета і з тих самих підстав.

Третейський суд утворюється та діє на принципах: законності; незалежності третейських суддів та підкорення їх тільки законам; рівності всіх учасників третейського розгляду перед законом і третейським судом; змагальності сторін, свободи в наданні ними третейському суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; обов'язковості для сторін рішень третейського суду; добровільності утворення третейського суду; добровільної згоди третейських суддів на їхнє призначення чи обрання у конкретній справі; арбітражування; самоврядування третейських суддів; всебічності, повноти та об'єктивності вирішення спорів; сприяння сторонам у досягненні ними мирової угоди на будь-якій стадії третейського розгляду.

Рішення третейського суду приймається після дослідження усіх обставин справи третейським суддею, що одноособово розглядав справу, або більшістю голосів третейських суддів, які входять до складу третейського суду. Рішення оголошується у засіданні третейського суду.

Ст. 55 Закону України «Про третейські суди» передбачає, що рішення третейського суду виконуються зобов'язаною стороною добровільно, в порядку та строки, що встановлені в рішенні. Якщо в рішенні строк його виконання не встановлений, рішення підлягає негайному виконанню. У ст. 57 Закону України «Про третейські суди» закріплено, що рішення третейського суду, яке не виконано добровільно, підлягає примусовому виконанню в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження». Виконавчий документ, виданий на підставі рішення третейського суду, може бути пред'явлений до примусового виконання в строки, встановлені Законом України «Про виконавче провадження».

У зв'язку з зазначеними нормами права доцільно відмітити, що відповідно до ст. 124 Конституції України з урахуванням змін, що були прийняті Законом України «Про внесення змін до Конституції України» від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII [15], яка визначає, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, ст. 3, 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який набуває чинності 30 вересня 2016 р. [16] третейські суди не віднесені до судової системи України. Ст. 55 Закону України «Про третейські суди» передбачає, що рішення третейського суду виконуються зобов'язаною стороною добровільно, проте ст. 57 Закону «Про третейські суди» передбачає, що рішення третейського суду, яке не виконано добровільно, підлягає примусовому виконанню в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження». Таким чином, можна стверджувати, що має місце колізія норм прав: з одного боку законодавець встановлює добровільний порядок виконання рішення третейського суду, з іншого боку передбачає, що рішення третейського суду, яке не виконано добровільно, підлягає примусовому виконанню. Добровільність виконання рішення третейського суду дає змогу стороні спору на своїй розсуд вирішувати, яке рішення виконувати, а яке – ні. Це робить цю форму захисту прав інвесторів у сфері господарювання формальною. Сторони, підписуючи третейську угоду підтверджують, що довіряють вирішення спору третейському суду, а значить згідні з рішенням, яке він прийме. Для вирішення цієї колізії доцільно законодавчо передбачати, що рішення третейського суду є обов'язковим для виконання, і закріпити цю норму права у ст. 55 Закону України «Про третейські суди».

Висновки. Підводячи підсумок, вважаємо за необхідне відмітити наступні моменти:

1. Третейський розгляд є законодавчо-договірною формою захисту прав інвесторів у сфері господарювання, порядок за-

стосування якої закріплено законодавством України, але застосовується вона тільки у тому випадку, якщо це передбачено домовленістю сторін.

2. Доцільно в законодавстві України чітко відобразити, що міжнародний комерційний арбітраж і третейський суд є різновидами третейського розгляду як законодавчо-договірної форми захисту прав інвесторів у сфері господарювання.

3. Існуюча модель третейського судочинства як досудової правової процедури дозволяє інвестору до звернення до суду вирішити існуючі розбіжності з контрагентом.

4. Доцільно законодавчо передбачити, що рішення третейського суду є обов'язковим для виконання, і закріпити цю норму права у ст. 55 Закону України «Про третейські суди».

Література:

1. Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 р. № 1701-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 35. – Ст. 412.
2. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4002-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 25. – Ст. 198.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, 42. – Ст. 492.
5. Про виконавче провадження: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1404-VIII // Офіційний вісник України. – 2016. – № 53. – Стор. 36. – Ст. 1852.
6. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – 47. – Ст. 646.
7. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 19. – Ст. 80.
8. Международная практика и зарубежный опыт / Кузьмина М.Н. Альтернативные формы разрешения правовых конфликтов. – Ставрополь, 2001. – С. 97–119.
9. Энгельман И.Е. Учебник русского гражданского судопроизводства / И.Е. Энгельман; 2-е изд. – Юрьев: Тип. К. Маттисена, 1904. – 459 с.
10. Скворцов О.Ю. Третейское разбирательство предпринимательских споров в России: проблемы, тенденции, перспективы / О.Ю. Скворцов – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 704 с.
11. Кот О.О. Захист прав суб'єктів підприємництва в третейських судах / О.О. Кот // Українське комерційне право. – 2007. – № 8. – С. 70–78.
12. Балух С.В. Нормативно-правові основи формування системи альтернативного вирішення спорів в Україні / С.В. Балух // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – С. 162–168.
13. Короед С.О. Третейське судочинство: питання трансформації у досудову форму захисту прав / С.О. Короед // Судова апеляція. – 2014. – № 2(35). – С. 63–67.
14. Практика застосування судами Закону України «Про третейські суди»: Узагальнення Верховного Суду України від 11 лютого 2009 р. – [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n_005700-09/print1389888044691209.
15. Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII // Офіційний вісник України. – 2016. – № 51. – Стор. 8. – Ст. 1799.
16. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII // Офіційний вісник України. – 2016. – № 56.

Хримли А. Г. Третейский суд как форма защиты прав инвесторов в сфере хозяйствования

Аннотация. Автором проанализирована теоретико-правовая основа института третейского суда и отмечено, что третейское судопроизводство является законодательно-договорной формой защиты прав инвесторов в сфере хозяйствования; международный коммерческий арбитраж и третейский суд являются разновидностями третейского судопроизводства; существующая модель третейского судопроизводства как досудебной правовой процедуры позволяет инвестору до обращения в суд решить существующие разногласия с контрагентом; целесообразно законодательно предусмотреть, что решение третейского суда является обязательным для исполнения и закрепить эту норму права в ст. 55 Закона Украины «О третейских судах».

Ключевые слова: третейское судопроизводство, законодательно-договорная форма, международный коммерческий арбитраж, третейский суд, защита прав инвесторов в сфере хозяйствования.

Khrimli O. Court of Arbitration as a form of investors' rights protection in sphere of business

Summary. The author has analyzed theoretic and legal base of Arbitration Institution as a form of investors' rights protection in sphere of business and pointed out that the arbitration proceeding is considered to be a statutory-contractual form of investors' rights protection in sphere of business International Commercial Court of Arbitration and Court of Arbitration are considered to be the types of arbitration, present model of arbitration proceedings as a prejudicial legal procedure allows the investor, before applying to the court, solving present disputes with the counterparties, it is desirable to stipulate by law that arbitration decision shall be obligatory and set this statutory regulation in sec. 55 of Ukrainian Act on Courts of Arbitration.

Key words: arbitration proceeding, statutory-contractual form, International Commercial Court of Arbitration, Court of Arbitration, investors' rights protection in sphere of business.